

שורשו ואורו

מאת ש' פנואלי

א. שרשו וחושו

משורר שרשיו עמוקים, שרשי נשמה ושרשי לשון, אי אתה נפטר ממנו בקריאה אחת, ובראייה אחת שאתה רואה במראות שירו, ובבינה אחת שאתה בן בשירתו, אל שירו של נתן אלתרמן אתה חוזר לא משום

שהוא מין תורה ולתורה שבעים פנים. אין הוא תורה ואין לו פנים הרבה אלא אחת בלבד: מראה וצלילו היגיוני. את הרגש, שנכמט בו זכרון עבר ורצון עתיד, אילו היתה כאן תורה לפיך, היית מפרשה היום פירוש אחר יל' מחר פירוש אחר וכן לאחר מחר, שב' עים פעמים כנגד שבעים פניה, ופירוש סותר פירוש, כדרך כל ריבוי שהסתירה מצוייה בו, מחוץ לריבוי שבשירה, שהוא ריבוי שבאחדות, ואילו שירתו של אלתרמן אינה סובי לת פירוש כל עיקר, ואפילו פירוש אחד בלבד. כל פירוש, שאתה כופה עליו, חוזר וכופה עליך לאמור את שירו אמירה בלתי-שירית, שהיא קונצפציה פובליציסטית עקורה מ' שרשי לשונה, וממילא תלושה מ' שרשי נשמתה, אין הוא סובל פירוש שים משום שהוא פשוטו של עור ל'ם, שהוא עומקו של עולם, שנברא במראה ובצליל, שהם לדברוי ביאליק לשונו של שר'העולם; והפירוש המ' חסר משהו מאותו מראה ומאותו צליל, אפילו יוסיף עליו מלים הרבה, כבר פגם בפשוטו של עולם, שהוא עומקו של עולם... כשבא אותו המת החי, הענייכמת, ואומר לאשתו החיה: "כי נשבעתי ואת מעידי, / כי על חי את מצגת רגליך, / כי בשקר קר' ערך מאתי, / ואמת הוא שובי אליך" — ואתה מבקש לקרב את הדברים אל לבך, לעשותם נכס נייד ונע בל' בך, אי אתה יכול אלא לחזור על הווייתם האנפסטית ככתובם ולקצב לשונם, לפי ש"התערבותך" הפירו' שית'הפרוזאית מחזירה מייד את אמיתה לשקר ואת שקרה לאמת, והרס המכלול השירי יבוא מייד וי' עיד כי אמת הוא מותו של העניי כמת ושקר הוא שובו אל אשתו, לפי שתחית המתים אינה מן התורה, ולא מן הפרוזה. אלא מן השירה בל' בך.

ואם חוזר אדם אל שירו של אל-תרמן פעמים הרבה, אין הוא בא לפרשו אלא כדי שיהא בן בו שנית ושלישית, כי עדיין לא נתגלה לו כל צרכו עד עתה וכל הווייתו, ועדיין לא נתחקה על כל אורך שרשי לשונו היוצרת, ועל כל עומק שרשי נשמתו הזוכרת והרוצה, קורא אדם פרשת האב והבן ב"שירי מכות מצריים" של אלתרמן כשהוא עדיין בן בלבד, ומרגיש את "בנותו" ביתר אינטנסי' ביות מכפי שהרגישו עד עתה, כדרך השיר המעולה, המגביר באדם את האינטנסיביות של הוויית עצמו. חוזר אדם וקורא באותה פרשה עצמה כש' הוא כבר אב, אב בלבד, כדרך הא' בות הצעירים שהם "אבות" בלבד, ומרגיש בהתגלות לו אבהותו בשורש גבורתה ובעבותות צערה, אך כל ארכם ועובים ועומקם של עבותות החושך, שבהם קשורים אב ובנו, הוא משיג הישג חי וחם כשהוא חו' זר שלישית אל אותה פרשה עצמה, כשהוא עצמו כבר גם אב וגם בן, כש"בנותו" הנשכחת חזרה ונתעוררה בו עם גידול בניו, כשעבותות-החושך הם "עבותות חרון ובכי עיור וחם / אשר לא פה נטוו ולא בזה סופם", נמצא שירו של אלתרמן צומח עם צמיחתו של האדם הקורא בשירו, ו' הוא חוזר ופוקדו, ומפקידה לפקידה הוא מוצא תואם לו ותמים לו, ועוד נמצא שירו של אלתרמן שרשיו אינם שולפים עצמם מתוך קרקעו של דור אחד בשעה שהוא שותל עצמו בקר' קעו של דור שני, כי שיר האב והבן והמכות וחוקי-הברזל שבהכרח של גמול על כל פשע הוא שירם של א' בות כל הדורות ושל בני כל הזמנים ושל מכות כל הארצות ושל צדקת כל שלח ורשעתו.

וכדי שיהא כוחה של לשון השיר ככוח השגתו בעומק הזמן; כדי שיר שירו מלוא עצמם עבר והווה ועתיד גם יחד, זה בכוח זכרוננו וזה בכוח עיצובנו וזה בכוח רצוננו — אין אלא תרמן בורא את לשון שירו בריאה חדשה של מלים חדשות, כדרכם של קצת משוררים מחדשים, אלא נוטל מאוצרותיה המוכנים כאשר הם שם, ממקורותיה שבעבר וממכיתותיה שבי הווה; ממלל הרחוב, ומפסט תינוקות, ומלמד חכמים, ומשיבושי קרתינים, אין הוא יוצר לעצמו לשון בכוחו של חידוש ואף-על-פי-כן היא כולה שלו, יחידית ואישית, הוא קונה או' תה בתנועה חזקה, ריתמית, המקפצה ליה את דרכיה, התנועה והמהירות, כידוע, משנות ממדיהם ומשקליהם של הגופים המרליים, בדומה לכך קצבי הגופים המרוליים יש בהם כדי שיגוי ממדיה הרוחניים של הלשון, השיר, המסרב להיות קונצפציה מדי' עית, המבקש להחזיר את כל הדברים אל קדמותם, כדי לנער מהם את טו' עויות הראייה והשמיעה וההשגה וליצור בינם ובין האדם מפגש חדש של השגה טהורה, על טהרת האסת' זים, בלא התערבותו של ההגיון המ' יישוב את כל הדברים בדוחקה של היכרה החד-צדדית — חייב להמ' ריץ במלים את דמם הנקרש, לעורר את המרץ הנרדם שבמלים, כביכול פונות המלים שבלשון אל השירה בבקשה שלא לרחמן, מעין הכתוב בשיר "פגישה לאין קץ": "טוב שאת לבנו עוד ידן לוכדת, / אל תרחמיהו בעיפו לרוץ, / אל תניחי לו שיאפיק כחדר, / בלי הכוכבים שנשארנו בחוץ", ואתה הרהטה לרגל הקצב השירי עושה לו לאלתרמן לשון שלו, שהיא ידועה וסבירה וכאחת זאת גם הרה' טה לרגל הקצב השירי עושה לו ל'

אלתרמן לשון שלו, שהיא ידועה וס' בירה וכאחת זאת גם מחתרנית: פ' שוטה ועם זאת גם רומזת: חושיית וגם רודנית מאד; גרורה במשמעויות ומלאה עם זאת סינסטוזיות, שכוחן גדול להעמיד את האדם בפני השגוי רות והמוסכמות והמגוססות עמידה חדשה, מעמד מפתיע, מפגש פתאומי, כאילו עדיין לא ניגלו לו לאדם הד' ברים מעולם עד שבא השיר בכינויו אלה, על דרך האימאג', המדמים את ההגוי והוגים את המדומה; בתארו אלה, הסינסטטיים, המצוויים על ה' חושים לחוש יותר מכפי שהוטל ע' ליהם בטוהר תפקידם ולהשתתף י' עם זה, כדי לבטל את התחומים ולי' סלק את הדיפרנציאציות ולהחזיר לו לעולם את קסם שלימותו הראשונה, עד שערכיו העודפים של אדם יחזרו ויהיו עדיפים, לא רק בספר המופלא "שמחת עניים", זו ה"שמחה" שיש לומר עליה בלשונו של אלתרמן: "ישנן יפות יותר ממנה, אך אין יפה כמות", לא רק בו בלבד נתערעה חכמת קהלת ולתוך הבלותו הטו' (סוף בעמוד ב')

שורשו ואורו

(סוף מעמוד א')

טאלית של עולם נפל ספק תוסס כש-
 אור ההי והמוות נעשה בדאי, והי-
 חיים נעשו וודאי, כבר בספר שיריו
 הראשונים, ב"כוכבים בחוץ", אתה
 למד להיפגש עם כל הדברים המר-
 ארים באורה של שירה זו "פגישה
 לאין קץ", שאף-על-פי שעשויה היא
 לאין-קץ אין אתה קץ בה והיא ב-
 נועם הזקת הפגישה, האהבה היא
 "פתאומית לעד" ואין עדיותה פוגמת
 וממתנת את פתאומיותה. וגם היום,
 כל יום, פתאומי הוא, כשהמשורר
 מסיר מעליו את ההיך הנרפה של
 השיגרה הזקנה והמשוממת ומשליך
 עליו "אור חיוך אמיתי" או את "אסיף
 עצבוניו" הליליים והערביים. "על
 שפתינו הזקין החיוך הנרפה / בבתי
 הברידות צעדינו שרכנו / שממון
 עתותיך שגור בעליפה / וגדולי חכ-
 מיו / אנחנו. / אבל / כי תושיט לקי
 ראחנו הפרח, / מי בנתיבות חלבך
 יעבור? / לבנו דומע כמו חפרפרת,
 / הוא עיור, / הוא עיור באור. /
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 מושים / לאסיף עצבונך בלילות ו-
 ערביים. / כי תשליך עליהם אור
 חיוך אמיתי, / יכשלו עמודי הבית."

ב. אור חיוך אמיתי

אותם שרשי-נשמה, ארוכים-עמור
 קים; אותם שרשי-לשון שאינם מת-
 גוונים בצבעו של דור אחד, כדי ש-
 ישתרשו וישתרשו בהם כל הדורות,
 עשוהו לשירו של אלתרמן שתהא
 מאירה מתוכו איזו חכמה שירית ש-
 אינה מיתרגמת ללשון לא-לה; חכמה
 שאינה נפרדת מהשיר ומגופו של
 השיר ואינה יכולה להתקיים כנפרדת
 מצורתו של השיר, כי חושי הסינסט-
 תזיים מרשמים בעדה ברשת-דימויים
 ותארים סמיכה, שלא תוכל החכמה
 להתמלט ממאחו השירה ולהתפשט
 ממנה אל הלל המופשט. חושי שירו
 של אלתרמן הם "החושים, מלבישי
 המופשט, וקורעי לבושו של החומר".
 מלביש הוא את המופשט, על כן לא
 תתקיים בו חכמתו אלא בצורת ה-
 שיר; וקורע הוא לבושו של החומר,
 על כן לא תקום בשירו הצורה בלי
 חכמתו. כפילות זו של חכמה וצורה,
 הפשטת המוחש והמחשת המופשט;
 תנות הזכרון ברצון כתנאי ותלות
 גורלה של היצירה בתהליכיה היוצ-
 רים של הלשון כתלאי — אתה רואה
 ראיית מינאטורה בשירו "איגרת"
 שבספר "כוכבים בחוץ", עיניו של
 אדם נפקחות פתאום על עצמו והוא
 מוצא את עצמו ברע, הטוב והרע,
 שהשתתפו בו עד עתה שיתוף-תאור-
 מים, פקעה שותפותם. הרע רצה בו
 את הטוב בפשעו על לחם ואהבה.
 עתה הוא מבקש לשוב אל ראשיתו,
 אל תאומתו הראשונה.

לך עיני היום פקוחות כפתאומים,
 אלי שלי
 אני תמים,
 אני זוכר, ברעות השמש על המים,
 נולדתי לפניך תאומים.

עכשיו ערבית, עכשיו החלונות
 העבת.

כבית המנורה והמראות תדהה,
 כי מת בי יחידך, הבן אשר אהבת,
 אשר ידי היתה בו בשדה.

אני תמים אלי, לאט לאט הכיתי,
 גררתיו אל הממכר מבית ומאם,
 פשטתי כתונתו, לדמעותיו חכיתי,
 כבלתי זרועותיו והוא חייך אילם.

במאחו אחד שר כאן אדם את
 עצמו הבוגד והנבגד, ש"ימיו המ-
 פוארים הרקידו דוב בשוק על אהר
 בה ולחם"; ואת גזעו האנושי כלל
 בשירו, שהרע מכלה בו את הטוב,
 הקשה את הרך, הברוטאליזת את
 החן והחסד; ושכבות-לשון באות כ-
 מאליהן ועולות בשיר וחורות בו
 עם חרוזו של השיר מחרוזת של
 גורלות-קדומים: יצחק הנאהב והי
 יחיד נעקד בו, ויד קין הווה בהבל
 בשדה, ובן-פורתי-יוסף נגרר אל הי
 ממכר מבית ומחייך אילם ופשוט
 כתונת, והחכמה באה ומזדווגת ל-
 שיר; מבקשת נפשו של אדם לחי
 זור לאלוהיה, אל התאומות ואל הי
 תום ואל השכחה של הכול בכול,
 כהיות לפנים, "ברעות השמש על
 המים"; ובלשון-נופל-על-לשון באה
 חכמת השיר ללחוש ולבקש שיכחה
 ושכינה ותמוטה: "נפשי בך היום
 רוצה לשכון נשכחת... אתה לי יער
 עב, כבד-כוח ועצוב... אל עץ כבד,
 אלי, תבוא נפשי, חגירת, תמיר את
 תרמילה הדל ותתמוטט — —"

וכן בכל מקום שמאיר חיוכה של
 שירת אלתרמן שם מתמוטט משהו:
 איזו וודאות שהיתה מקובלת נעשית
 בדאות; איזו חכמה נעשית כסילות;
 איזו כפירה נעשית אמונה; איזה
 מוחלט הופך יחסי, אינה דומה חכ-
 מה, שהשיגהו חוש אחד בנסיונו
 תיו, להכמה, שהשיגהו כל החושים
 יחדיו בשגיגון הסינסטזי של השיר.
 אין בה כוח בכפירה, שנתעצמה ב-
 דור אחד, לעמוד כנגד האמונה, ש-
 דורות רבים של עברים ועתידות
 צופים בה בעיני השיר, כי על כן
 לא ידביק שום פירוש את שירו של
 אלתרמן, כי הפירוש הוא הצמדתה
 של יצירה אל זמן חולף על בעיר
 תיו החולפות וראייתה בעיני הזמן.
 כן עשו מפרשים לתורה ונביאים
 וכתובים ולרוב יצירות קלאסיות, בי
 דורות אחרונים, כשביקשו חכמים
 להשיג נצחיותן וכלי-זמניותן של
 יצירות, חדלו ארחות פירושים ו-
 החל מעשה הביאור, את שירתו של
 אלתרמן אין לפרש, ורק עבודת הי
 ביאור תסכון לה, הביאור, על-פי
 שרשו הלשוני "באר", עניינו
 כרייה, חפירה, חקיקה, ח-
 ריתה — חפירה בשכבותיה וירי-
 דה בעקב שרשיה הנפשיים והלשו-
 ניים, והבאירה הזאת בשירתו של
 אלתרמן מוליכה אל שכבות רבות,
 ובארה עולה ועונה בהדים של דור-
 רות רבים, ובקול גדול מכל ההדים
 הללו עונה הזמן החדש, דורו של
 המשורר ודורו של הקורא, הנה קור
 רא אדם בספרו "שמחת עניים" ניר
 מתה של שירה זו היא בלדסקית,
 אך לא אמונתית-בלדסקית היא

שמתכחשת שם למוות ושמסלקת את
 המחיצות שבין כאן לשם, בין חיים
 למוות, ושלוועגת לחכמת "הבל-הבי-
 לים" הזקנה, "אור החיוך האמיתי"
 הוא זה שעושה בחכמת השיר, וזהי
 בראש וראשונה שירתם של החיים
 שאינם רוצים למות; של השמחה הי
 "חלומה כנקם וכואבת כגוף וצחה
 ככבשת הרש"; של האהבה שגם ב-
 הישבר גופה כחרס עדיין מרדף עפ-
 רה את אשת הברית; שירת הריי
 עית נגד הבגידה, החכמה נגד הכסיר-
 לות, הכבוד נגד החרפה, האבהות,
 ש"חיות ישותה חדרה כעש בעומקי
 היומיום ופרטיו", כנגד האבנות הי
 אילמת שממנה רוב בניינו של עור
 לס, אך מה הוא הכוח שהגדיל בלי-
 דה זו מכל בלדה, שהצמיח בלדה
 זו על ארץ-אבנים כארצנו, שהאיר
 אור-חיוך אופטימי זה בדור הסקי-
 פסיס וקבע תום בלדי חוזר במי
 שכבר קיפח את תאומי את יחידו
 אשר אהב?

ג. פגישות עם הגורל

האסון האנושי הגדול ביותר הוא
 שעשה בו במשורר את הבלדה הי
 גדולה ביותר, את שיר המפגש עם
 הגורל, כפי ששר אותו אלתרמן ב-
 "שמחת עניים" וחזר ושר אותו ב-
 "שירי מכות מצרים", היו אלה שתי
 פגישות בלדיות עם הגורל, בשתי
 הפגישות באה השירה למלא אחר
 ייעודה הגדול והחשוב ביותר: להי-
 שליט את הפרינציפ האנושי ביקום,
 כנגד פרינציפ ההתמד השולט בבל-
 תי-אנושי שביקום.

האסון האנושי הגדול הזה הוא שור
 את עם ישראל, אפשר שלא בהעת
 נתכוון אליה המשורר, היא קלוטה
 בשיר "שמחת עניים", במלותיה ו-
 במה שבין תיבותיה, במקצביה יב-
 רטטיה, היא שירת המת החי שאינו
 נכנע למוות ושירת החי המת, המי
 בקש למות, בעל-ברית היה לו ל-
 אויב באותו חפץ-מוות: "כל הנש-
 מה, בתי, תבוא עד סכינה / וצר
 נשבע: אהיה לך סכינד", הפץ זה
 גיוון מעצמו, מהתשוקות הדסטרוק-
 טיביות שבאדם; מההאשמות שטפ-
 לו עליו האויבים דורות רבים עד
 שנקלטו בו ועשוהו עני-כמת; ומי
 הצורך שלא להזקין עד נצח, עם
 שהשיר ברובו אישי ומשפחתי, אהר
 בה-שלאחר-מוות בין איש לאשתו ר-
 קנאת המת לאשתו החיה, הנה אי-
 תני מרצו של השיר ומקצביו מע-
 בירים אותנו מהמשפחת-האיטי אל
 מרחבי זירתו של עם, על משקל הי
 קינה הנודעת, "אלי ציון ועריה",
 שר אלתרמן "שיר של אור", הוא
 אור הסכינים והסכנה והתשוקה אל
 הסכין: "יפה בתי בסכיניה, / כמו
 מנורה בזיו קניה, / וכמו
 כלה באהבה / כי פיארוה לפי ח-
 רב, / בפחד יום ופחד ערב, / כמו
 לגיל ולראווה", ואפשר שכל חייהם
 של אומה זו, אדם זה, עני-כמת, מי
 קיימים את נעוריהם ואינם מזקינים
 מפני שכל ימיהם הם נתונים בקו
 הצר הזה שבין חיים ומוות, בבית
 הסכנות, על חודה של סכין, כדבר
 המשורר: "בתי, על חוד סכין לני
 צח לא נזקין / כסכינים יבריקו
 נעורך ו" שהרי תמיד, תמיד; "כי
 עוף כנף לקראת קנו / בתי, בתי, /
 יוצא לבך אל סכיני, / בתי, בתי"
 והמת-החי של אלתרמן בא לכפור
 במוות ובכל שושביניו של מוות:
 בהכמת ההבל הזקנה ובלעג בווז של
 עולם מזדקן לכל הערכים, לא הבל-
 הבלים האהבה — יודע המת הי
 חי כאמת שהביא אותה מאדמת ב-
 ריתו, מעפרו שנהפך כולו לעיניים
 מביטות-מכושפות כנגד יפי אשת
 בריתו: "כי עדית מטפחתך, בתי, /
 כי אמרת לי: הבט וראנה, / ואדור
 לא לנשוך פתי, / עד שיני מבסרך
 תקחינה, / ואדור לראותך, בתי, /
 עד עיני מראותך תכחינה..."

ולא הבל-הבלים הריעות, שאין
 דוגמתה בטבע, שבטבע כל "ריעות"
 אינה אלא עונתית ומותנית בטובה
 שמביאים ה"אישים" איש ל"רעהו"
 ורק באדם היא אנושית ואינה מת-
 בארת בשום סיבה אוטיליטארית:
 "הריעות זאבה, זאבה, / הרגיעה לא
 אוכל, אחי, / פה הרחיבה לאין שבי,
 עה / הצנועה בתשוקות החי /
 — — — — —
 נוראה אהבת אבות, / עקר
 בה אהבת אשה, / אך ריעות איד-
 טותה עבות? / מה תושיה ואי שר-
 שיה? ואף-על-פי-כן קיימים הם ש-
 רשי ריעות, וארוכים ועמוקים
 מרשי טבע, וארוכים-עמוקים כשיר
 רה זו ולשונה הפשוטה וארוכת-הי-
 שרשים.

ולא הבל-הבלים כבודו של
 אדם והרפתו, "לנשכחים ירווח,
 ולחיים ירפא, / אבל לאן נולדך את
 החרפה?" והמשורר נעשה כינורה
 של החרפה, כדי שלא תישכח עד
 עולם, תקרב נא חרפתי, אהיה לה
 כינוריה, / אזכור ואף אזכיר לה
 חסד נעוריה — — — / חרפת החזי
 קים אשר היו לצחוק — / לא ניס-
 תר ממך בטיטיון עמוקו / חר-
 פח כובשי ראשם בבשר הפרורים
 — / לא ניחבא ממך במים ארוי-
 רים / חרפת החכמים אשר הלכו
 שולל, / חרפת רבים כים אשר נפי-
 לו שלל, / קבורים באפס יד ובהי-
 רום שרביט — — — / על כן דרוכים
 דרוכים נשכב על המשמר..."

והמת החי שוכב דרוך דרוך גם
 על משמר הזכרון, כי גם הזכר-
 לון לא הבל-הבלים, כי זכרון העי
 בר הוא הוא רצון העתיד בשירו
 של אלתרמן, זה השיר שכוחו תמיד
 ככוח החשבעה אשר נשבע להדיר
 עצמו משלים וממנוחה, ולהיות מרי
 נע תמיד בתנועה גדולה, מואר תי
 מיד באור החיוך האמיתי, שבכוחו
 לבטל את האמיתות המוסכמות, וי
 להעמיד במקומן אמיתות שהושגו
 בהשגת מכלול-כל-החושים שהיו ל-
 אחד בשירו, ובמבטם של כל הזמי
 נים שהיו לזמן אחד, ולהשליח שרי
 שי לשונו אל אותם המעמקים, שי
 בהם נעשה המוחלט ליחס והיחסי
 למיחלט.